

Emile Larre

«Baikorrango naiz euskararekin, fedeararekin baino»

Apeza, *Herria* astekariaren zuzendari izana, euskaltzaina, idazlea... Hamaika lan eta bat gehiago egin da Emile Larre. Piarres Lafitte, Piarres Larzabal, Teodoro Hernandezena... Mundu bat, mende bat kasik, bizi izana da. Historia bizia Euskal Herrian.

MIEL A. ELUSTONDO

Argazkiak: Dani Blanco

“Itzaleko langilea izan da Emile Larre. Bere izena ez da lehen planokoa izan inoiz, baina lan gaitza egin du bere bizian, eta euskal kulturaren eta hizkuntzaren aberasten anitz parte hartu du”. Eneko Bidegainek zutaz egin duen *Bidegileak* liburuxkan dioena. Horrek ekarri gaitu zugana.

Ene mundua da hori, bai, kultura eta hizkuntza. Euskalduna izana naiz beti, euskal giroan hazia. Seminario ttipira joan nintzen 11 urtetan, eta etxera igortzen nituen gutunak beti euskaraz egiten genituen bai amak eta bai nik. Amak on zekien hori, eta nik ere bai. Etxean, bestalde, beti euskaraz mintzo ginen. Nekazariak ginen Baigorri, euskaldunak, eta apezgoan hasi nintzelarik, han ere erdiak pasa euskaldunak ginen, eta bertze erdia baino gutiago, biarnesak. Euskaldunek bagenuen gure gisako kluba, pilotako, eta idazkerako. Koaderno bat bagenuen, eskuz esku pasatzen genuena, eta han bakoitzak egiten zuen artikulatu bat eta besteari pasatzen zion. Beti euskaraz gu. Seminarioan, suerte ukan nuen, [Piarres] Lafitte izan baikenuen irakasle.

Uste nuen frantsesez mintzo zela Lafitte, ez euskaraz...

Frantseseko irakasle zen Lafitte, eta beste irakasle guztiak bezala, frantsesez ari zen hura eskola guzietan, eta ikastetxe guzietan. Ordea, Lafittek bere baitarik asmatu zituen bazter-
eskola batzuk, euskara irakasteko. Baina bere lanez kanpo. Ordurako, *Herria* aldizkariaren

zuzendari zen, hori ere lanez gainera, eta beste irakasle guztiak bezainbat edo gehiago lan bazuen jadaneko! Horien gainera, euskarazkoa egiten zuen. Gero, bikario ezarri nautenean, herri euskaldunetan beti, han nik Lafittek bezala egin dut, euskara maiteago nuen, euskaraz aiseago ari nintzen. Beti izan dut hori. Gero, abantzu 40 urte nituela, galdatu ninduen *Herria* zuzentzeko. Ez dut nik euskararendako postu bat ukan sekula, Lafi-

Nortasun agiria

Emile Larre (Baigorri, 1926). Apez, euskaltzain, idazle, *Herria* aldizkariaren zuzendari izana hogeita hamar urtez baino gehiago, *Sokorri* ezizenez sinatu ohi zituen bere artikulatuak. Bertsolaritza sustatzen lan egin, eragile ari izan da urte askoan, euskararen eta euskal kulturaren faboretan beti. Garai batean, Ipar Euskal Herrian euskararen munduak erreferenteetako bat izan du Emile Larre. *Aiherra Naparroan leihoa* (1980) eta *Ene artzain-etxolak* (2001) ditu publikatuak, eta hainbat idazleren lanak bildu eta argitaratuak. Sari eta omenaldiak jaso dituena, Euskal Herriko Bertsolari Elkarteak (1983) eta Sarako Idazleen Biltzarrak (1998) ohoratu dute. Oraindik orain haren bizia eta lanak ezin hobeki bildu ditu Eneko Bidegainek *Bidegileak* bildumako lanean.

Xalbador

“Xalbador txistukatu dutelarik, ez zutelarik ulertua –arrazoia hori baitzen, ez da besterik eta nik ez dut begia hesterik kantatu baitzuen–, ixterik, edo itxitzerik erranen zuten giputzek, baina “ez, bi aldiz erran du besterik!”, erran zuten. Basarrik, bere boz handiarekin, erran zuen *Zeruko Argian*, edo *Anaitasunan*, “ez da kristau ahotik jalgi holako bertsorik”. Orduko, Basarrik ikusia zuen nik ezarria, zer zuen zinez errana Xalbadorrek. Basarri ez zen airera mintzo, gaitzitua zen, aitzineko urtean kendua baitzioten txapela Uztapideri emateko. Mixel Itzaina eta biok txundituak ginen, biak zinez onak ziren, baina Basarri...”

ttek bezala. Lan hura egin dut, beti ordaindu gabea.

Lafittek galdatu zintuelarik *Herria* zuzentzeko, baldintza ezarri zenion zuk.

Hori bazenekien? Diru kontuetan gaizki zebilen *Herria*, banekien hori. Gauzak arras gaizki ziren, “ez da segitzen ahalko!” erran nion Lafitteri. Arrats hartan ilun-ilun gelditu ginen biak. Labegerieren andrearen hileta eguna zen. Hartu nuen Lafitte Uztaritzen eta eraman nuen Kanbora, eta gero itzuli Uztaritzaera. Lafittek hau erran zidan: “Eginen dugu ahal duguna, eta ahal duguno!”. Etxera heldu eta pentsatu nuen: “Lafittek ez duk uzten ahal horrela!”, eta telefonatu nion. “Saiatuko naiz”.

Ama aipatu duzu arestian, aitarik ez. Non zen zuen aita?

Aita ere han zen, bistan da! Baina amak ditu letrak egiten, gutunak. Aitak aski bazuen etxeko lanean. Langile ona zen aita, etxaldea ongi erabiltzen zuen. Emazteen lana zen idaztea! Emazteen lana zen joatea enkarguak egitera, komisioneak egitera, behar zirenak erostera... Aita joaten zen merkatura, zerbait baldin bazen edo paperak zuzentzeko... Baratzea ere amak, salbu behar zela lurra itzuli edo zerbait. Gizonek egiten zuten lur itzultzea, behien azpiak ateratzea, hondarrak landara edo alorrera eramatea... Emazteen lanak, eta gizon lanak!

Orain ere horrela dira?

Ez, ez, ez. Ez dira batere horrela. Jadanik ene anaia ikusi nuen lehen aldikoz emazteari laguntzen. Emazteak baxerak bazituelarik egiteko, ikusi dut ene anaia, hartu xukadera eta baxera xukatzen. Gure aita ez. Aitaren denboran ez zen hori egiten. Aitaren denboran badakizu nork xukatzen zituen baxerak?... Nik. Apezgaia nintzen, eta lanetik lanera ibiltzen nintzen etxean.

Maite zenuen laborantza...

Bai, bai, bai. 25 urtera arte, udan lan egin dut etxekoekin. Uztailaren lehenean etorriko ziren bakazioak, eta urriaren lehen arte, hiru hilabete banituen, etxean lanean, beti. Baziren udako koloniak ere orduan, baina ni ez nintzen libre, nik etxean behar nuen, langile eskasa zelako, eta maite nuelako! Bakazio guziak etxeko lanean pasatuak ditut. Horrela dut laborari munduarekin harremana izan.

Apez izan zinen, dena den.

Eta aitak eta amak ez naute tratabu sekula! Begi onez ikusi dute ene saila, baina ez naute egundaino pusatu, ez didate bururik berotu apez egiteko. Nire baitarik bildua nuen gogo

hori, katekesietarik eta ez dakit batere nondik. Aitak erran zidan: “Bankako erretore bat eginen duk behi pare batekin edo hola!”. Behi pare batekin, hala ere! Apez eta laborari, biak berdin maite ukan ditut.

Uztaritzeko seminario ttipia lehenik, Baionakoa ondotik. Abertzaletasunaren lehen hazia ernez...

Pazkoko bakazioetan, izan zen gazteen mugimendu bat, gure artekoa, 15-16 urte guk, eta Uztaritzeko seminariora bildu ginen, euskaraz mintzatzeko. Han izan dira Baionako St. Bernard kolegiokoak, eta lizeoko zenbait. Eta han ezagutu ditut Ximun Haran, beharbada Monleon medikua, Intxauspetarrak –Mixel eta Nikola–... Haiiek ez ziren apez eskoletan, ez ziren kristau eskoletan ere, horiekin guziekin izan gara hor, Euskal Herriaz mintzatzen ginen, euskaraz... Oroitzen naiz, kalapita izigarria erabili genuen Intxausperekin, ez Mixel, baina Nikolarekin. “*On peut être basque sans savoir le basque!*” (euskaldun izan liteke euskara jakin gabe!). Erraztasun handiko zen Nikola, pindarra zerion... hain zen dohatsua, xutik ez zegokeen ideia bat ere atxikiko baitzigun guri!

Oraino ere bada galdera hori: izan liteke inor euskaldun, euskara jakin gabe?

Bizi da beti kalapita. Menturaz, ez da posible teoriarik, baina errealtatean bai. Nola esplikatzeko didazu zuk zertako dugun kezka handia: “Euskara plazaratu!”. Zertako? Konturaturik ikastolan ibiliak, euskara ikasiak eskolan, jakinki euskara... eta berak erdaraz! Ez da oraingo gaitza, hala ere. Irauten duen gaitza da, aspaldikoa! Gazte mugimendu hartan, beste bat pilotariena izan zen. Sarako De Oiartzabal *Piztia*, Fagoagatarrak –medikua eta Paul–, Larronde –istripuz hil zen 40 urtetan–... pilotari handiak ziren, luzeko ekipoa –errebotekoa, nahi baduzu–, muntatu zuten Ximun Haranekin, 19-20 urtetan, eta txapel-dun atera ziren orduko onenen kontra. Denbora berean horiek abiatu zuten abertzaletasuna. Ximun Haran-eta ziren.

1951n apezte zinen, eta bikario joan zinen Hazparnera. Piarres Larzabalen lekua hartu zenuen.

Suerte ikaragarriak ukan ditut. Piarres Larzabalekin ibili naiz. Ez nuen haren gaia, baina behar nuen segitu harekin, haren postua hartu. Larzabal joan da Hazparnetik erretore Sokoara. Eta ni, ondotik, Urruñara bikario. Bost kilometrotan ginen, eta astelehen guziz ateraldiak egin ditugu –Hegoaldera, bistan da–, nik motoa banuen, Larzabalek ez. Lafitterekin ibilia, Larzabalekin ibilia, urte bat

Laborari

“Belar epaiten aita bezain ona nintzen. Anaietan, onena. Aita arras ona genuen horretarako, eta hiru semeetan dohain hori onena izan duena ni izan nintzen. Kanpoan bertzeekin nintzen lanean, goizean belar epaiten, mahasti aitzurren eta lan guzietan, baina etortzen ginelarik arratsetan, haiiek bazituzten behiak moldatzeko. Ni, amarengana, ama laguntzera. Nik ez ditut etxean behiak jetzi, ez dut etxean lan mota horietarik egin. Anaiek egiten zituzten. Nik amaren laguntzea egiten nuen”.

Zuberoan egina eta gain hura ezagutu... suerte ikaragarriak. Gero, euskara maite nuelakoz eta Lafitterekin pixka bat hasia nintzelakoz, *Herria* zuzendu dut eta harekin Euskal Herri guzia ere ibili. Hemen, misiolari izan naiz, baina barnekoa, ez Afrikako, Amerikako eta horrela, eta prediku egiten Ipar Euskal Herriko herri guzietan ibili naiz. Horiek lagundu naute anitz denekin ibiltzen.

Zertako ez misiolari atzerrian?

Ez nuen bokazio hori erakutsia egundaino, baina izaten ahal zen. Ezin izan da. Urteak zein ziren? 64-65ean edo zerbait holako, Aita Sainduak galdegin zuen. Apez eskasa bazen Afrikan, eta anitz bokazio. Galdegin zuen mundu guziko apezzei hiru urte, edo sei urte, Afrikan itzuli bat egitea. Ene lagun anitzek egin dute hori. Nik zertako ez? Hiriart Urruty da hobenduna, ene adiskide mina. Hark edo nik behar genuen egin sakrifizioa. Hiriart Urruty *Herriaren* zuzendari sartua zen, baina lehenago irakasle zen seminarioan. Bazituen han gatazka batzuk irakasleen artean, eta han zen ere Monsinore Ouzet eta beste zenbait guti. Seminarioan izan ziren orduan Manex Pagola, Gexan Lantziri, Borda bat, Sarasola Urruñakoa... Laurak ziren abertzaletasunean sartuak, eta ukan zuten seminario handian Ariztia zuzendari. Karlista zen Ariztia –hola erraten ahal da–, gogorra, eta ez zuen izan goxotasuna, abilezia aski, gazteen konprenitzeko. Hor ziren gogortu lau apezgai horiek, eta joan ziren kanpora, eta era berean joan ziren kanpora bi irakasle, Uzet eta Hiriart Urruty. Bertze postu bat ukan zuten, baina seminariotik atera ziren. Hiriart Urrutyk ukan du postu bat, eta gero bertze bat, eta ondotik, Afrikara joateko izena eman zuen, baina bistan da, hemengo kalapita horietarik eskapatzeko izan zen. Partitu baino lehen, eta Lafitterek eni erran baino lehen ere, Hiriart Urrutyk galdatu nau *Herria* zuzentzeko. Hura joan da Afrikara, ni hemen izan naiz beti, *Herria* beti hor nuelako. Hogeita hamalau urtez zuzendu dut.

Piarres Larzabalekin ezagutu duzu antzerki mundua, bertsolaritza gero.

Hura Sokoan, ni Urruñan, harengana joaten nintzen antzerkia egin behar genuelarik, edo hau eta hura. Anitz ibili gara elkarrekin, eta batak bertzea ikasten baitu, horrela ezagutu dut bertsolarien mundua ere, eta Teodoro Hernandorena. Etorri zitzaidan Urruñara eta egin genuen bertsolari txapelketa. Hirurehun leku zen lekuan, milaz goiti jende etorri zen. Urruñako ostatuak bete ziren. Hernandorenak harrotua zuen Hegoalde guzia, eta handik ekarri zuen mundua. Iparraldetik ere bai,

GALDE SHORTA

Ez duk hamahiru

- ▶ Piarres Lafitte, euskalduna: Eskualdun bilakatua, maitasunez.
- ▶ Piarres Lafitte, apeza: Errotik apeza.
- ▶ Piarres Xarriton: Ikaragarriko memoria, eskuaran eta denetan.
- ▶ Roger Etxegaray: Horrelakoa ere behar genuen eskualdun bat.
- ▶ Hiriart Urruty: Denetako lehena.
- ▶ Jean Louis Davant: Denetako lehena hori ere.
- ▶ Fagoaga anaiak, Jean eta Paul: Euskaldun saratarrak!
- ▶ Mixel Itzaina: Xintxo-xintxo.
- ▶ Mixel Labeguerie: Euskal Herriko izar bat.
- ▶ Piarres Larzabal: Erraztasun handiko eskualduna.
- ▶ Telesforo Monzon: Eskualdun poeta, bihotz handikoa.
- ▶ Sokorri: Aspaldi zen! Kar, kar, kar...
- ▶ Hamahiru: Ez duk hamahiru!

baina anitz gehiago Hegoaldetik. Hartan naiz ni sartu bertsolarien munduan, eta haiekin ibiliz bertsoan ere bai pixka bat [paper sorta handia erakutsi digu, bertso eta kantu, berak idatziak], beti kantu egiten, eta elizako ere.

Bertsolari txapelketan epaimahaiko izana zara.

Euskaltzaindiak antolatua zuen txapelketa. Baziren hamabi lagun epaimahaiko, eta haietan behar ziren bi Iparraldekoak. Lafitte eta Labeguerie ziren. Baina Labeguerie, orduko, politikan sartzen hasia zen eta ez zitekeen joan. Lafitte, irakasle, autorik ere ez, biak etorri zitzaizkigun niri eta Mixel Itzainari. “Gure lekua behar duzue biek hartu”. Eta epaimahai haietan ibili naiz, denetan. Haiek sarrarazi gaituzte. Guk ez genuen besteen teknika; esperientzia ere ez, doitasuna ere ez... baina behar ziren bi, gutienez, Iparraldeko. Guk ikasi dugu, ibilirik, eta Fernando Artola *Bordaririk*ekin, Dionisio Amundarainekin, eta Joanito Dorronsororekin...

Apez, laborari, laguntzaile antzerkian eta bertsoan, *Herriako* zuzendari, idazle, hainbat jenderen izkribuak moldatu dituzuna, euskaltzaina...

Ez dut metodorik ukan sekula, baina beti mundu horretan bizi. Ene esperientzia izan da hori. Euskaltzaindian ere, denetako txarrena naiz, ez dakit teorizatzen. Idazten dudana, xuxen idatziko dut, hori bai. *Bere eta haren*, Iparralde guziaz dena nahasi dute.

Han ere bai, Hegoaldean...

Ez, hangoek ez dakite, baina Iparraldekoak hangoak entzunez nahasi dira! Ez zuten nahasi behar, aski zuten aitaren euskara mintzatzea! Ni egon naiz ukan dudana hartan.

Apez

“Sei apez gara Donibane Garazi gain honetan, hogeita hiru herrirendako. Seiak gara euskaldunak. Gutri-asko herri denetan erraten dugu meza euskaraz. Gutiena, Donibane Garazin. Erran dut zertan diren beti Donapaleu, Ezpeleta, Maule eta Donibane Garazi, euskara guti beti karrika horietan. Hala ere, erran behar dut: badira hirurogei urte apeztu nintzela. Bada, duela hirurogei urte baino gehiago euskara ematen da Donibane Garaziko elizan. Baita Baionako katedralean ere. Hori ez da ukatzen ahal”.

Gauza ttiki batzuk dira, ez du horrek eroraziko euskara. Baikor izaten hasia naiz euskararen geroari buruz. Ene adiskide Iratzederrek ere hori zuen erraten Beloken: “Euskara eta fedea”. Baionako apezpikuari ere errana diot aste honetan: “Kasu, ez ote den fedea baino hobeki salbatuko euskara, oraindik ere”. Oraingo egun latz hauetan, ikusten dut fedea arrisku handitan, euskara kasik salbatzen hasia bezala. Baikorrako naiz euskararekin, fedearrekin baino. Ez naiz fededun bezala mintzo, fededun bezala ez baitut dudatu behar, baina erraten dut errealismoz. Euskal Herrian, bederen.

Ez dakit, bada. Heldu naiz Garazira, eta ez bainekien non zen zure etxe hau, Larrazkena, galdatu dut han, hor eta hemen, eta nehork ez du konprenitu nire “egunon” hitza, postaria salbu...

Emakumea? Jatsukoa da. Eman dezagun, gaizki erori ere zarela. Baina hiru herri, hiru karrika, Donibane Garazi, Ezpeleta, Donapaleu, eta laugarrena Maule, euskara galtzeko arriskuan direnak. Arestian erran dizut fedea arriskuan dela, euskara ari da itzultzen hobeki. Duela zenbait urte ez nuen sinetsiko, ene aitak edo ene anaiak onetsiko ere zutela, geroarendako ofizio bat egiteko euskara hartzea. Eta ene ilobak hartu du. Ene anaiak erraten dit: “Euskara orain ere galtzen ari duk”. Ni ez naiz arras anaiarekin bat. Ene esperientziak erakusten dit, Baionako apezpikuari ere, saiatzen dela tiraka. *Basque* izenak badu itzal handia, nahi ala ez. Komertzialki, eta populartasunez, eta herritartasunez, badu itzal handia. Hori gauza gogorra da, eta ez da kentzen. Uste ukan dugu galduko zela, baina, ene iduriko, euskara salbatzen ari da. ■